

1 pav. Bronzinio kirvio radimvietė Mūšos ir Palos upių santakoje. E. Vasiliausko brėž.

Fig. 1. The bronze axe findspot at the confluence of the rivers Mūša and Pala.

2 pav. Bronzinis atkraštinis kirvis. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 2. The bronze flanged axe. 0 5 cm

Merkevičius A., The Vaškai hoard, *Archaeologia Baltica*, Klaipėda, 2006, p. 32–38) dalis, o patikslinta radimvietė suteiktų papildomų duomenų apie lobio lokalizaciją.

Šie radiniai papildė duomenis apie bronzinių kirvių radimvietes Šiaurės Vidurio Lietuvoje.

Bronze age finds in North Central Lithuania

In 2009, the present authors obtained information about a bronze flanged axe that had been found on the right bank of the Pala near the confluence of the rivers Mūša and Pala in Pakruojis Eldership (Pakruojis District) (Fig. 1). The axe is 14.3 cm long, weighs 340 g, and has a 6.9 cm wide blade and a 2.3 cm wide butt (Fig. 2). Archaeologist E. Grigalavičienė has recorded 18 such axes, which date to periods III–IV, in Lithuania's present-day territory.

In 2008, information was also obtained that part of a bronze socketed axe (the blade and eroded socket) had been found in the vicinity of Vaškai, on the right side of the Joniškis – Žeimelis – Pasvalys highway, before reaching the town of Vaškai. The present author has not had an opportunity to inspect the axe and the findspot was not precisely indicated. This could be part of the Vaškai hoard, which is widely known in archaeological literature and a more precisely identified findspot would provide additional data about the hoard's location.

These finds supplement the data about bronze axe findspots in North Central Lithuania.

Ernestas Vasiliauskas

Patrankų sviedinių radimvietės Šiaurės Vidurio Lietuvoje

2010 m. patikrinta kolekcionieriaus sukaupta negausi patrankų ketaus sviedinių kolekcija iš Saločių–Šakarnių (Pasvalio r.), Žagarės, Noriūnų (abu Joniškio r.) ir kitų vietovių, 2010–2011 m. surinkta ikonografinė medžia-

1 pav. Patrankos sviedinio, švininių šratų Šakarniuose radimvietės, spėjama švedų kariuomenės pozicijos vieta bei kiti vietovės objektai. Sudarė A. Skrupskelis.

Fig. 1. Cannonball and musket ball findspots in Šakarniai, the suspected Swedish army positions, and other objects in the locality.

ga Švedijos karo archyve, 2011 m. – Karališkoje bibliotekoje (Stokhomas) (pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuotą tyrimą (sutarties Nr. LIT-4/1) paskatino šio straipsnio atsiradimą.

1703 m. kovo 19/29 d. prie **Saločių** įvyko vienas žymesnių dabartinės Lietuvos teritorijoje Šiaurės karo pirmojo etapo (1700–1705 m.) mūšių (1 pav.). Žygiuodamas per šią gyvenvietę, pulkininkas Adomas Liudvikas Levenhauptas, kurio korpusą sudarė 1200 žmonių su keliom patrankom, susirėmė su kariuomene, sudaryta iš 2500 rusų pėstininkų ir 4000 lietuvių kavaleristų su 11 patrankų. Mūšį laimėjo švedai, pademonstravę reguliariosios kariuomenės pranašumą (žr.: Jakovleva M., Joniškis ir Kuršo kunigaikštystės pasienis Šiaurės karo pradžioje (1700–1705 m.), *Žemygala*, 2006, nr. 2(2)–2007 Nr. 1(3), p. 33; Rakutis V., Saločių mūšis, *Kardas*, 1995, nr. 5–6, p. 4–5, nr. 7, p. 4–5; Rakutis V., Saločių mūšis, *Pasvalio krašto istorija XV–XVIII a.*, 2009, p. 109–150).

Literatūroje teigiama, kad ginklų liekanų buvo randama dar XIX a. pabaigoje, tačiau jie mūsų dienų nepasiekė. Šakarnių kaimo gyventojai dirbamuose laukuose yra radę keletą patrankų ketaus sviedinių. Vienas jų ištrauktas iš Mūšos upės, ties brasta, yra 14 cm skersmens, 11,3 kg svorio (2:1 pav.) ir tiksliai atitinka Lenkijos artilerijos 24 svarus (kai sudarytų Švedijos 24,6 svaro). Antrasis sviedinys rastas Mūšos ir Šakarnio upelio santakoje, iškyšulyje – 13,5 cm skersmens, 9,4 kg svorio (2:2 pav.) ir atitinka Lenkijos 20 svarų kalibrą (atitinkamai Švedijos 20,4 svaro). Šie skaičiavimai aki-

0 5 cm

0 5 cm

2 pav. Patrankų ketaus sviediniai, surinkti Šakarnių kaimo laukuose. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 2. The cast iron cannonballs collected in the fields of Šakarniai village.

vaizdžiai rodo, kad sviediniai tiksliai atkartoja Lenkijos artilerijos svorio matų sistemą (1 svaras – 470 g), bet ne Švedijos (460 g), Rusijos (480 g), LDK (540 g), Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės, kuri laikėsi Rygos matų sistemos (340 g). Sviedinių kalibras Vakarų Europoje buvo unifikuotas jau XVI a. viduryje (Grūbe J., Bauskas pils. 17. gs. – un 18. gs. sākuma lielgabala lodes, *Arheoloģija un etnogrāfija*, Rīga, 1994, t. XVII, p. 69).

Taip pat laukuose rasta švininių muškietų šratų. Jų skersmuo – 1,3 (5); 1,4 (3); 1,2x1,4 cm, svoris – 10,21; 10,17; 10,32; 10,78; 9,82; 10,89; 18,48; 16,85; 10,92 g.

2010–2011 m. buvo patikrinti Karališkojo Švedijos karo archyvo fondai, kuriuose aptiktas Saločių (*Saladen, Sallaten*) mūšio situacijos plano brėžinys (StKA 0425:11:035/ 1703) (3 pav.) ir vario raižinys (StKA 0426:014:1703: 02) (4 pav.), o 2011 m. – Karališkoji biblioteka, kur saugomas K. M. Stiuarto dienoraštis su šio mūšio ir paimtų trofėjų piešiniais**.** 2010 m. gegužės 20 d. aplankytos Saločių, Šakarnių, Škilinpamūšio vietovės (Pasvalio r.).

Sugretinus minėtą archyvinę medžiagą su atsitiktiniais radiniais, galima bandyti lokalizuoti 1703 m. vykusio Saločių mūšio vietą. Aišku, kad jis vyko į R ir P nuo Šakarnių kaimo (*Schagarina, Schagarini, Schakarini, Dorf Sagarine*) (4: M pav.), minėtas patrankos sviedinys aptiktas į ŠR nuo kaimo. Švedų pozicijos turėjo būti išdėstytos į P nuo kaimo. Apžvalgius vietovę galima manyti, kad jie buvo įsikūrę ant kalvelės į V nuo Mūšos kilpos (1 pav.).

Vario raižinyje ir piešinyje (jame detalės pažymėtos tiksliau) pažymėtas ir Škilinpamūšio dvaras (*Schilingshof*) su pagrindiniu namu (su mezoninu) bei 4 ūkiniais pastatais (4: N pav.). K. M. Stiuarto dienoraščio piešinyje pavaizduoti ne 5, o 4 pastatai su stačiakampiu kiemu, aptvertu tvora ir vartais. Pagrindinis dvaro sodybos pastatas yra su mezoninu. Pagal KPD kultūros paveldo registro sąvadą, Škilinpamūšio dvaro sodyba (UK 436) nurodyta to paties pavadinimo kaimo Š dalyje, o pažymėtoje vietoje turėtų būti Šakarnių (dar kitaip Mažųjų Šakarnių) dvaras.

Žvalgant vietovę gyventojai nurodė brastą per Mūšą, vedančią iš minėto Šakarnių dvaro į Šakarnių kaimą (1 pav.), o tai liudija šios vietovės strateginę reikšmę ir yra papildomas argumentas mūšio vietos lokalizacijai. Rašytiniuose šaltiniuose minimas rusų kariuomenės persikėlimas per Mūšą (žr. Rakutis V., Saločių mūšis, *Pasvalio krašto istorija XV–XVIII a.*, 2009, p. 140). Tačiau ji nei brėžinyje, nei vario

3 pav. Saločių mūšio schemos brėžinys.
StKA 0425:11:035/ 1703

Fig. 3. The drawing of the Battle of Saločiai.

4 pav. Saločių mūšio vario raižinys.
StKA 0426:014:1703:02

Fig. 4. The copper etching of the Battle of Saločiai.

0 3 cm

5 pav. Žagarės miesto Š dalyje aptiktas ketaus sviedinys. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 5. The cast iron cannonball discovered in the N part of the city of Žagarė.

0 3 cm

6 pav. Noriūnų kaimo laukuose aptiktas ketaus sviedinys. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 6. The cast iron cannonball discovered in the fields of Noriūnai village.

raižinyje nepažymėta. Literatūroje nurodoma, kad dar XIX a. antrojoje pusėje Mūšos upėje, prie Mažųjų Šakarnių dvaro, ties minėta brasta matėsi gulinti patranka.

Mūšio pozicijų detalėms patikslinti būtina atlikti archeologinius žvalgymus, o Saločių mūšio vietą įtraukti į kultūros vertybių registrą.

Kiti žemiau minimi radiniai iš Joniškio rajono yra atsitiktiniai, kontekstas nežinomas, todėl su konkrečiais įvykiais susieti sudėtinga.

Buvusio **Noriūnų** kaimo (Joniškio sen.) laukuose 2009 m. rudenį rastas 5,8 cm skersmens ir 0,9 kg svorio patrankos ketaus sviedinys (6 pav.). Jis beveik atitinka Švedijos artilerijos 2 svarus (t. y. 1,96 svaro).

Žagarėje, daržuose į Š–ŠV nuo senųjų žydų kapinių, Dolomito gatvės Š gale 2010 m. aptiktas 5,3 cm skersmens ir 650 g svorio šiek tiek nutrupėjęs patrankos ketaus sviedinys (5 pav.). Jis beveik atitinka Kuršo artilerijos 2 svarus (t. y. 1,91 svaro). Palyginimui, Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės Edos liejykloje 1667 m. buvo liejami nedidelio kalibro – 8, 6, 4, 2 svarų sviediniai (Grūbe J., Bauskas pils. 17. gs. – un 18. gs. sākuma lielgabala lodes, *Arheoloģija un etnogrāfija*, Rīga, 1994, t. XVII, p. 69).

Yra žinoma, kad 1702 m. gegužės mėnesio pabaigoje – birželio pradžioje pulkininkas Karolis Gustavas Kruzė užėmė Žagarę, Joniškį, Šiaulius. Karališkoje bibliotekoje saugomame K. M. Stiuarto dienoraštyje yra piešinys, kuriame pavaizduotas švedų kariuomenės judėjimas iš Joniškio į Šiaulius tiltu per Mūšos upę. Taip pat žinoma, kad 1703 m. vasario 1/10 d. švedams užėmus Joniškį, Oginskiui ir nedidelei daliai lietuvių pavyko pasitraukti Šiaulių keliu. Pastarieji bandė atsiimti miestą, bet į pagalbą kavalerijai, persekiojančiai lietuvius už miesto ribų, švedų operacijai vadovavęs Helsinkio pėstininkų pulko papulkininkis Kristianas Briukneris pasiuntė 50 pėstininkų su patranka (Jakovleva M., Joniškis ir Kuršo kunigaikštystės pasienis Šiaurės karo pradžioje (1700–1705 m.), *Žemygala*, 2006, nr. 2(2)–2007, nr. 1(3), p. 30, 32; Vasiliauskas E., Surastas naujas XVIII a. pradžios Joniškio is-

torijos šaltinis, *Kultūros barai*, 2010, nr. 12, p. 95–98).

Straipsnyje minėti patrankų sviedinių radiniai neabejotinai yra vertingi XVII a. viduryje – XVIII a. pradžioje vykusių karų su švedais liudininkai.

Cannonball findspots in north central Lithuania

After comparing the material preserved in the Military Archives of Sweden and the Royal Library (Stockholm) (Figs. 3, 4) with the cast iron cannonballs, which were found by chance (and correspond to the 20 and 24 pound calibres of the Polish artillery) (Fig. 2), it is possible to attempt to identify the location of the 1703 Battle of Saločiai. It is clear that it occurred to the E and S of Šakarniai village (*Schagarina, Schagarini, Schakarini, Dorf Sagarine*). The cannonballs were discovered to the NE of this village. The Swedish positions must have been to the S of the village. After surveying the locality, it is possible to think that the Swedes had established themselves on a hill to the W of the loop in the Mūša (Fig. 1).

The cast iron cannonball finds from Žagarė and Noriūnai (Joniškis District) (which almost match the 2 pound calibre of the Courland (also Rīga) and Swedish artillery) (Figs. 5, 6) are chance finds and it is so far difficult to associate them with specific events.